

Ar skatienu dzīvē un vēsturē

JĀNIM NIEDREM — 75

Līvānu pusē neleraudzīt ezeru zilgmi vai dabas ainavu krāšņumu kā citos Latgales novados. Krūmaines un purvāji, starp kuriem līdzīgi ielāpēm pavīd druvas un pļavas — tādu savu bērniņas zemi četrus gadus vecumā ierauga nākamais rakstnieks.

Skolas gadi pagāja Stikānu, Vucinu un Līvānu pamatskolās. Ipaši nozīmīgs bija Jēkabpils vidusskolas laiks. Te vēstures skolotājs Arnolds Stokmanis prata saistīt Jāni Niedri vēsturei, radot jaunietim «lielo mīlestību» visam mūžam. Te notika iepazīšanās ar M. Gorkija, V. Majakovska, L. Paegles un L. Laicena darbiem. Tā gan nebija pirmā saskarsme ar revolucionāro literatūru. Jau tēva māju klētsaugšā J. Niedre iepazīstas ar 1905. gada revolūcijas preses izdevumiem. No «Sociāldemokrāta bibliotēkas» grāmatīnām jau iepazīta E. Veidenbauma dzeja un F. Roziņa «Latviešu zemnieks».

1927. gadā J. Niedre dodas uz Rīgu, lai iestātos universitātē. Kaut arī eksāmeni tiek kārtoti Tautsaimniecības fakultātē, viņš klausās lekcijas Vēstures fakultātē, kur tās lasīja Roberts Vipērs, Francis Balodis un Pēteris Smits. Šai laikā aizsākas nākamā rakstnieka literārā darbība.

Ar saviem pirmajiem romāniem — «Vikingi» (1931.), «Uz Daugavas viesulis» (1932.) un «Putni vētrā» (periodikā 1940.), Jānis Niedre apliecina spēju darboties lielajā prozā un piesaka sevi vēsturiskajā žanrā. Šajā laikā, strādājot Valsts vēstures muzejā, jau iznākušas J. Niedres grāmatas «etnogrāfijā». Par apcerējumu «Latviešu cimdi» (1931.) saņemta Krišjāņa Barona prēmija. Rakstot romānus, rakstnieka nodoms bijis parādīt, ka «mūsu senču dzīve bijusi daudz grūtāka, briesmu un cīņu pilnāka, nekā to idealizē daži mūsu senatnes tēlotāji romānos un stāstos».

Pirmā nopietnā uzvara J. Niedres literārajā biogrā-

fiļā ir stāstu krājums «Kečēris Latgalē» (1932.). Grāmata veidojusies no visa dzirdētā Latgalē, bērnu dienās, no sa-klausītā etnogrāfa gaitās. Edgars Damburs, vērtējot rakstnieka pirmo stāstu krājumu, rakstīja: «Antona Austrīņa un Ādolfa Ersa tēlojumos un stāstos gan nav nopietnākas sociālo parādību analīzes, uz-

manība paslīd garām asajām šķiriskajām pretrunām, tie atklāj citu Latgales dzīves pusi — tikpat istenu kā Jāņa Niedres skarbās laikmeta gleznas [..] Toreizējā sabiedriskajā situācijā šāda nepāprotama sociāla protesta caur-austa grāmata bija vairāk nekā nepieciešama.» Arī pašreiz J. Niedres antirelīģisko stāstu krājums ir viens no augstvērtīgākajiem šīs tēmas risinājumiem.

Neilgu laiku J. Niedre lasa padomju literatūras kursu Rīgas Tautas augstskolā. Tā ir liela uzdrošināšanās, jo sociāldemokrāti, piemēram, K. Dziļleja un citi, neslēpj naidīgo attieksmi gan pret lektoru, gan aplūkojamo tematu. Tas notiek fašistiskā apvērsuma priekšvakarā. 1934. gada jūnijā J. Niedri uzņem Komunistiskajā partijā. Septembrī viņu apcietina un uz trim gadiem iesloga Rīgas Centrālcietumā. Te rakstnieks aizsāka veidot grāmatu — apsūdzību fašistiskajam režīmam, stāstu krājumu «Piecu korpusu kamerās» (1941.). Grāmatas lielākā vērtība ir tā, ka «tā māca revolūcionāro strādnieku neaizmirst ne-šen pagājušos šausmu gadus un izlietot visus spēkus, lai uz laiku laikiem pasargātu savu ilgos katorgas gados izciesto, savu asinīm izkaroto sociālistisko brīvību» (A. Upīts).

1940. gads ir pavērsiens rakstnieka dzīvē. Pēc padomju varas atjaunošanas redzam Jāni Niedri gan kā laikraksta «Sovetskaja Latvija» redaktoru, gan kā Latvijas Padomju rakstnieku savienības organizācijas komitejas priekš-sēdētāju, arī atbildīgos amatos izdevniecību pārvaldē. Neapsīkst arī viņa literārā darbība.

Latviešu literatūrā neatrast otru tādu darbu, kurā viss dzīvo un elpo savdabīgajā divdesmito un trīsdesmito gadu Latgales kolorītā. Tā ir daudzplāksnaina, asu sociālu kontrastu un spilgtu tēlu bagāta Latgales panorāma. Tri-

loģijā «Puškānu sala» (pilnizdevums 1961.) visskaidrāk tverams rakstnieka savdabīgais stils, īpatnā leksika, individualizētais personu dialogs, kas ir viena no šā daiļdarba galvenajām veiksēm. Sarežģīts bija tā ceļš pie lasītāja. 1934. gadā neilgi pirms fašistiskās diktatūras nodibināšanās J. Niedre pabeidz pirmās daļas pirmo variantu ar nosaukumu «Peivelišķu sala». Ulmaņa Latvijā tai neatradās izdevējs, tāpēc neilgi pirms apcietinājuma rakstnieks to nosūta uz Maskavu izdevniecībai «Prometejs», Linardam Laicenam. Cietumā tapa romāna otrs variants. Iznācis no cietuma, J. Niedre uzzina — «Prometejs» slēgts, cietumā rakstītais konfiscēts. Tā rakstnieks pie sava Latgales romāna sāk darbu trešoreiz. Šis nepilnīgais variants ieraudzīja dienas gaismu 1941. gada «Karoga» burtnīcās. Lielā Tēvijas kara gados, atjaunojot romānu ceturto reizi, rodas nosaukums «Puškānu sala». Plektais variants top pēckara gados, uzklautot apspriešanas gaitā izteiktās kritiskās kolēžu piezīmes. 1947. gadā tas iznāk grāmatā. Triloģijas pirmās grāmatas (otrā — «Rūdi-juma gadi» — 1957., trešā — «Nomākušies apvārņi» — 1961.) tapšanas vēsture ir iezīmīga — te labi redzām Jāņa Niedres sīkstumu un neatlaidību, prasmi strādāt. Trīspadsmit gadi no romāna pirmā varianta līdz iznākšanai grāmatā ir rakstnieka meistariības augsmes gadi, talanta izkopšanas un idejiskā brieduma laiks.

Plaša un daudzpusīga ir Jāņa Niedres darbība pēckara gados. Viņš ir Latvijas PSR ZA Etnogrāfijas un folkloras institūta direktora vietnieks un sektora vadītājs, rektors Skolotāju institūtā un LUV Filoloģijas fakultātē, Latvijas Padomju Rakstnieku savienības prozas konsultants.

Nozīmīgs ir viņa veikums daiļliteratūrā. Pārūkojot to, nevar nepamanīt, ka Jāni Niedri nodarbina divi problēmu loki — viņa skatiens allaž vērstas vēsturē un šodienas dzīves realitātē. Tādi J. Niedres romāni kā «Kāpjoši ūdeņi», «Aiz loga aug dadzis», «Ne jau katram uztic visgrūtāko», «Vai apsteigt laiku» ar publicistisku kaismi risina

mūsdienu cilvēkam aktuālus jautājumus. Septiņdesmitajos gados rakstnieks atkal pievēršas vēsturiskajam žanram. Nāk klajā romāni «Tai rītā mazā gaismiņā», «Un vēji triec no-degu pelnus», «Kur zemes robežas, tur dzērvēs maldās». Tie ieņem nozīmīgu vietu mūsu literatūras kopainā.

Jāņa Niedres daiļrades virsotne ir dokumentālo romānu triloģija «Veterāns», kas vēl-tīta Pētera Stučkas dzīvei un darbībai. Šajā darbā vispilnīgāk atklājas vēsturnieka un rakstnieka talantu sintēze. Jānis Niedre panācis maksimālu ticamību un precizitāti ievērojamā Jēņinieša un Padomju Latvijas dibinātāja Pētera Stučkas personības atveidē. Te der atcerēties E. Eferta-Klusā vārdus: «Pēteris Stučka un Latvijas Komunistiskā partija ir savā darbā saauguši caur un cauri un praktiski nav nošķirami.» Izgaismodams marksistiskās domas attīstības vēsturi, sākot ar pagājušā gadsimta deviņdesmitajiem gadiem tālākos posmos, visā to sarežģītībā, sociālajos pretmetos un satricinājumos, Jānis Niedre izstaigā visus Latvijas jaunākās vēstures posmus. Rakstniekam izdevies pārilecinoši parādīt partijas darbu laukos un pilsētās. Tā līdzās Pēterim Stučkam, viņa domu un cīņu biedriem nostājas leģendārie latviešu sarkanie strēlnieki, laikmeta sabiedriskajā fonā kļūst redzams revolucionārās kustības kristalizācijas process. Sabiedrības atsaucība un lasītāju atzinība padarīja romānu par notikumu mūsu literārajā dzīvē. 1972. gadā par triloģiju «Veterāns» Jānis Niedre saņēma Latvijas PSR Valsts prēmiju.

Latvijas PSR Nopelniem bagātais kultūras darbinieks Jānis Niedre mūža septiņdesmit piekto gadskārtu sagaida ar jauna vēsturiski biogrāfiska romāna «Viņš izgāja rīt-ausmā» publicējuma sākumu žurnālā «Karogs». P. Stučkam līdzās tagad nostājas mākslas tēla iemūžināts revolucionārs un zinātnieks Pauls Dauge. Vēlēsim lasītāju atsaucību jaunajam romānam un veselību un spēku tā autoram!

A. Grāpis

* L. Bļodnieka foto